

Private Military Companies en het Post-Wagner tijdperk

Rick Meessen en Luc Parree *)

Een jaar geleden berichtten de media bijna dagelijks over activiteiten van de Wagner Groep in Oekraïne. Tijdens de slag om de oost-Oekraïense stad Bachmoet leverde de paramilitaire groepering een cruciale bijdrage aan de Russische opmars, die Wagner-baas Jevgeni Prigozjin zich publiekelijk toe-eigende toen de stad op 20 mei 2023 definitief veroverd werd. Een maand later kwam er een abrupt einde aan de prominente politiek-militaire rol van Wagner na een mislukte opstand tegen het Kremlin. Lang oplopende spanningen tussen Prigozjin en het Russische Ministerie van Defensie mondden uit in Wagners bezetting van de Russische stad Rostov aan de Don en een 'mars van gerechtigheid' richting Moskou, duizend kilometer noordelijker. Op 23 augustus kwam Prigozjin tezamen met andere Wagner-kopstukken om het leven bij een vliegtuigongeluk, veroorzaakt door een 'onbekende explosie' aan boord. Betekent dit het einde van de Wagner Groep en daarmee ook de inzet van 'private military companies' (PMC's) voor Russische doeleinden?

De Wagner Groep: ontstaan, evolutie en internationale context

Normaliter wordt aangenomen dat Wagner PMC in 2014 is opgericht na samenvoeging van andere, particuliere beveiligingsbedrijven. Dergelijke bedrijven maken vooral aanspraak op ervaren militairen en veiligheidsmedewerkers die ander, meestal lucratiever werk zoeken. Centrale figuren waren Dmitri Oetkin, een voormalig officier van de militaire inlichtingendienst (GROe) en Jevgeni Prigozjin, een Russische oligarch die als 'Poetins chef' fortuin maakte met cateringdiensten aan scholen, het leger, en diverse staatsinstellingen. De precieze betrokkenheid van Oetkin en Prigozjin, evenals de identiteit en rol van andere individuen, bleef lang onduidelijk – hoewel dat vaak precies een doel op zich is. Volgens recente sanctielijsten van de EU en VS was Oetkin verantwoordelijk voor het coördineren van Wagner troepen 'op de grond' en stond Prigozjin (financieel) aan het roer van Wagner en gelieerde organisaties [1], [2]. Tevens werd Prigozjin het publieke gezicht van Wagner toen de PMC een belangrijke speler werd in Oekraïne en een groot aantal volgers verwierf op sociale media zoals Telegram.

De inzet en ontwikkeling van Wagner kan worden opgedeeld in vijf fasen, die veel verder reiken dan de welbekende en eerdergenoemde bijdrage aan de oorlog in Oekraïne sinds 2022. De eerste fase valt samen met de annexatie van de Krim in 2014. Daar sloot de Wagner Groep zich aan bij andere PMC's om te voorkomen dat Oekraïense troepen naar het schiereiland overstaken. Hoewel PMC's aanvankelijk een beperkte rol speelden, bekleedden ze - naarmate de campagne op de Krim zich uitbreidde - een centrale functie, voornamelijk om separatistische bewegingen in de Donbas-regio te ondersteunen.

Tijdens fase twee werd Wagner-personeel uitgezonden naar Syrië. De geografisch strategische ligging van Syrië in het Midden-Oosten en het feit dat het Assad-regime het Kremlin gunstig gestemd was motiveerde het Kremlin om de situatie in het land te stabiliseren. De directe betrokkenheid bij de Syrische burgeroorlog zorgde voor de grootste buitenlandse inzet van Russische eenheden sinds het einde van de Koude Oorlog – hoewel het hier om niet formeel erkende eenheden ging. Opnieuw was Wagner niet de enige betrokken PMC, aangezien "Syrië diende als een belangrijke proeftuin voor de toepassing van een hybride PMC-implementatiemodel, dat sindsdien naar andere slagvelden is geëxporteerd..." (geciteerd uit Jones et al., 32 [3]). Initieel werden Wagner-troepen ingezet voor 'traditionele' functies geassocieerd met PMC's, zoals de beveiliging van olievelden, infrastructuur en overheidsfunctionarissen. Naarmate het conflict vorderde, nam Wagner expliciete gevechtstaken op zich en raakte direct betrokken bij militaire operaties, een geheel nieuwe ontwikkeling voor PMC's wereldwijd. Een duidelijk voorbeeld van deze nieuwe rol is een aanval van Russisch-Syrische strijdkrachten op een Koerdisch-Amerikaanse basis in februari 2018, wat leidde tot tussen de honderd en tweehonderd dodelijke slachtoffers aan Russische zijde. Echter, hier werd ook een belangrijk voordeel van PMC-inzet

Bachmoet in mei 2023. De Wagner Groep leverde een cruciale bijdrage aan de Russische opmars in deze stad.

Foto: Wikimedia Commons, State Border Guard Service of Ukraine

De Wagner PMC is waarschijnlijk in 2014 opgericht na samenvoeging van andere, particuliere beveiligingsbedrijven

Centrale figuren binnen de Wagner Groep waren Dmitri Oetkin (rechts) en Jevgeni Prigozjin. Foto: Wikimedia Commons, Knightoftheswords281

*) Drs. W.R.M.J. Meessen is Principal Advisor Defence and Security bij TNO; L.A.J. Parree BA is Masterstudent aan de Rijksuniversiteit Groningen.

duidelijk: het vermijden van ongewenst, openlijk conflict met andere groot-machten. Terwijl het Kremlin zich direct van deze operatie distantieerde, reageerde namelijk ook de VS zonder repercussies op deze ‘puur commerciële’ operatie van Wagner.

Libië markeert de derde fase in de evolutie van de Wagner Groep. De inzet van PMC's in Libië vanaf 2017 is om twee redenen opmerkelijk. Allereerst betreft het hier de eerste inzet van Russische PMC's in een regio ver buiten de nabijgelegen grensgebieden. Daarnaast werd het duidelijk dat Wagner niet alleen een directe gevechtsrol bekleedde, maar ook subtieler en structureler de samenwerking met lokale overheden aanging. Initieel waren er veel overeenkomsten met de inzet in Syrië. Ook in Libië woedde een burgeroorlog, waarbij Wagner een voor Rusland relevante partij steunde. Echter, door de samenwerking met lokale overheden was Wagner in staat om ook na de Libische burgeroorlog economisch actief te blijven in het land en vanuit daar operaties in andere Afrikaanse landen te coördineren [4]. Als zodanig wordt door sommigen gesteld dat: “De rollen en missies van Russische PMC's zich ontwikkelden en uitbreidden gedurende de inzet in Libië om de bredere geopolitieke, diplomatieke, militaire, en economische doelen voor [een grotere regio] te dienen” (geciteerd uit Ibid, 42).

Eind 2017 markeert de vierde ontwikkelingsfase van Wagner. De zwakke overheid van de Centraal Afrikaanse Republiek, die sinds 2013 onder een wapenembargo valt vanwege langdurig binnenlands conflict en mensenrechtenschendingen, vroeg om internationale hulp in de strijd tegen rebellen-groepen. Het verzoek om assistentie en/of wapenleveranties moest worden goedgekeurd door het CAR-sanctiecomité van de VN-Veiligheidsraad. Als zodanig kon Rusland onderhandelen over een vrijstelling van het embargo om wapens te leveren aan het noodlijdende land [5]. Vanaf januari 2018 arriveerde Russisch materieel in de CAR, vergezeld door personeel dat aanvankelijk de leveringen zou verwerken, beveiligen en, volgens officiële verklaringen van het Russische ministerie van Buitenlandse Zaken, de lokale bevolking zou trainen [6]. Vermoedelijk ging het hier direct om Wagner-personeel. Hoewel dat niet onafhankelijk geverifieerd kan worden, is het duidelijk dat Wagner na de Russische intrede de eigen positie tot ongeëvenaarde proporties kon uitbreiden. De overheid raakte volledig afhankelijk van Wagner, omdat het zelf niet in staat was rebellengroepen af te weren. Wagner slaagde er wel in om de rebellen effectief neer te slaan, maar isoleerde het land tegelijkertijd verder van de internationale gemeenschap door disproportioneel geweld tegen de bevolking. Met de CAR in isolement kreeg Wagner de ruimte om zich ontwikkelen tot meer dan alleen een militaire actor. Onder leiding van Prigozjin werden er verschillende economische takken opgetuigd. Op grootschalig niveau kregen Russische mijnbouwbedrijven en houtbewerkingsbedrijven (exclusieve) toegang tot edelmetalen en (tropen)hout, in ruil voor het aan de macht houden van president Faustin-Archange Touadéra. Dit creëerde een mogelijkheid voor Wagner om zichzelf, via bij Prigozjin ondergebrachte bedrijven, te herfinancieren en verder uit te breiden. Er werden radiostations opgekocht, een standbeeld geplaatst om Russische soldaten te eren, en een Russisch cultureel centrum opgericht. Deze ontwikkeling zette een directe competitie in met Westerse, en dan met name, Franse invloeden. Ook op sociale media werden gericht pro-Russische en anti-westerse of -Franse berichten verspreid door zogenaamde ‘trollenlegers’. Het Internet Research Agency (IRA), voor sommigen bekend door inmenging met Westerse verkiezingen, roerde hier ook zijn staart.

De aanwezigheid van Wagner in de CAR biedt een interessante kijk op de PMC, die zich ontpopte van een ondersteunende rol in grensregio's naar direct militaire betrokkenheid bij verder gelegen conflicten en uiteindelijk met militaire, economische en culturele inspanning een land succesvol inlijfde in de Russische invloedssfeer. In december 2022 verlieten de laatste Franse militairen de CAR, als gevolg van de bekoelde relaties tussen Parijs en de hoofdstad Bangui. Hierbij is het belangrijk om te benadrukken dat Wagner onderdeel bleek van een veel groter netwerk van Prigozjin, dat pro-Russische en anti-Westerse doelen steunde terwijl het hemzelf verrijkte [7].

De vijfde fase volgde met de inzet van Wagner in de oorlog met Oekraïne. Daarover meer in de volgende paragraaf.

De directe betrokkenheid bij de Syrische burgeroorlog zorgde voor de grootste buitenlandse inzet van Russische eenheden sinds het einde van de Koude Oorlog. Foto Wikimedia Commons, Russian MoD

In de CAR werd een standbeeld geplaatst om Russische soldaten te eren. Foto: X, Rob Lee

Een tank van de Wagner Groep tijdens de muiterij in Rostov-aan-de-Don. Door de muiterij werd waardevolle informatie prijsgegeven. Foto: Wikimedia Commons, Fargoh

De Wagner Groep: wat 'onofficiële' middelen aantrekkelijk maakt

Het op de vorige bladzijden beschreven profiel van Wagner is gebaseerd op grote hoeveelheden informatie die beschikbaar kwamen in de periode 2014-2023. Door de verstorende en steeds evidentere activiteiten op het Afrikaans continent, waarmee de aanwezigheid van de PMC in zeker veertien landen werd geverifieerd, trok natuurlijkerwijs de aandacht van verschillende onderzoeks- en overheidsinstanties [8]. Echter, met name de publieke rol van Prigozjin en de muiterij gaven – al dan niet ongewenst en onvoorzien – waardevolle informatie prijs. Prigozjin noemde zelf bijvoorbeeld de link met de IRA en in de nasleep van de muiterij beweerde Poetin dat hij de organisatie voor meer dan één miljard dollar had gefinancierd [9] [10]. Echter, met de kennis van nu moet niet de initiële functie van Wagner vergeten worden: quasi-ontkenbaarheid en onnavolgbaarheid. Ondanks dat het Westen nu meer kennis heeft dan tien jaar geleden over de onduidelijke aanwezigheid van 'groene mannetjes' op de Krim en onofficiële 'voeten aan de grond' in Syrië blijven non-statelijke militaire actoren verboden volgens artikel 13.5 van de Russische grondwet – onder andere met het oog op binnenlandse stabiliteit. In maart 2023 heeft de Doema nota bene een voorstel tot legalisering van PMC's op deze grond afgewezen [11]. Terwijl Prigozjin en Oetkin niet meer in beeld zijn en dit het einde van Wagner had kunnen betekenen na het 'hoogverraad' van een PMC, heeft het Kremlin de organisatie niet ontbonden en Andrei Trosjev, een oudgediende van Wagner, aangewezen als nieuwe leidinggevende en ondergebracht bij het Ministerie van Defensie [12]. Hoe deze ambigue houding van het Kremlin tegenover PMC's te duiden?

Cruciaal lijkt de analyse van het Kremlin over de toegang tot onofficiële middelen ten bate van een sterkere internationale positie na de vernedering van de Koude Oorlog. Deze afweging geldt zowel voor binnen- als buitenlandse zaken. Binnenlands biedt de vijfde ontwikkelingsfase van Wagner, i.e. de grootschalige inzet in Oekraïne, inzicht. De gedeeltelijke mobilisatie in september 2022 was zeer impopulair bij de Russische bevolking. Steun voor Poetin nam een onvoorziene duikvlucht. Bovendien zette de oorlog de Russische economie onder druk, met name omdat lonen van soldaten en compensaties voor families van gesneuvelde verhoogd moesten worden om vrijwilligers aan te trekken – en dus mobilisatie te voorkomen. Wagner bood in deze context een tweeledige oplossing. Enerzijds meldden Wagner-militairen zich per definitie vrijwillig. Dit voorkwam de noodzaak tot mobilisatie voor zover Wagner erin slaagde manschappen te rekruteren, waarbij de populariteit van de PMC op sociale media tevens voordelig was. Anderzijds was de Russische staat niet formeel verantwoordelijk voor gesneuvelde Wagner-soldaten, omdat het technisch gezien ging om een private onderneming. Met andere woorden, het Kremlin hoefde niet financieel in te staan voor de lonen en compensaties – wat de economische druk verlaagde – en hoefde bovendien slachtoffers niet officieel te erkennen – wat voor minder negatieve berichtgeving zorgde en de oorlog 'ver weg' hield. Dit verklaart ook waarom de samenstelling van Wagner in Oekraïne substantieel verschilde met die van Syrië en Afrika: in Oekraïne ging het voornamelijk om onervaren manschappen die door Wagner gerekruteerd werden met het vooruitzicht op gratie (gevangenen) of een inkomen tot tweemaal hoger dan dat van een officieel 'uniform' (bevolking uit armere provincies). In Syrië en Afrika ging het om veteranen, oud-veiligheidsmedewerkers, en hoogopgeleiden die op de lange termijn ingezet konden worden en met kleine aantallen zo effectief mogelijke resultaten behaalden.

De combinatie van quasi-ontkenbaarheid en onnavolgbaarheid verklaart tevens de voorkeur voor inzet van Wagner in het buitenland. Nogmaals, PMC's bieden het Kremlin een unieke kans om de internationale positie van Rusland te herdefiniëren middels lage kosten en risico's en mogelijk hoge resultaten [13]. Lage kosten stellen het Kremlin in staat voet aan de grond te krijgen in gebieden waar Rusland normaliter militair (Frankrijk, VS) of economisch (China) een kleine of geen rol speelt. Lage risico's dienen zich aan in de vorm van het vermijden van directe confrontatie met deze andere grootmachten. Zoals het eerdergenoemde incident in Syrië illustreert, kan het Kremlin enig verband met PMC's ontkennen mochten zaken uit de hand lopen. Tegelijkertijd biedt de inzet van ervaren personeel in instabiele regio's een grotere kans op hoge resultaten. Dit verklaart de recente focus van Wagner op een specifieke regio: de Sahel.

Het Kremlin heeft Andrei Trosjev, een oudgediende van Wagner, aangewezen als nieuwe leidinggevende. Foto: Wikimedia Commons, kremlin.ru

Steun voor Poetin nam een onvoorziene duikvlucht

Als reactie op deze regio-brede onrust zijn er meerdere Westerse, Afrikaanse, en multilaterale missies opgezet om landen in de Sahel te stabiliseren, zoals MINUSMA. Foto: Flickr, UN Mission in Mali

De Wagner Groep in Afrika: fragiele staten en hybride oorlogsvoering

De Sahel-regio is een geografisch dunne strook tussen de Atlantische Oceaan en de Rode Zee en loopt (gedeeltelijk) door zo'n veertien landen. De Sahel, gelegen tussen de Sahara en de nattere regenwouden van centraal-westelijk Afrika, wordt gekenmerkt door een relatief gematigd klimaat. Een aantal landen in deze regio kampt sinds 2013 met toenemende instabiliteit. Elk land kent zijn eigen, zeer complexe conflictgeschiedenis. Echter, er is een aantal factoren waar veel landen op dezelfde manier mee te maken krijgen. Deze factoren spelen op elkaar in, versterken elkaar en veroorzaken of versterken instabiliteit – waarmee escalatie in de hand wordt gespeeld. Deze factoren spelen op ecologisch, economisch, sociaal, politiek en militair vlak.

De Sahel is een sociaaleconomisch knooppunt voor miljoenen mensen. Grote rivieren en delta's creëren gunstige omstandigheden voor landbouw, veehouderij en visserij. Door de combinatie van klimaatverandering en bevolkingsgroei ontstaat er meer druk op lokale economieën, terwijl productie achterblijft door onvoorspelbare weersomstandigheden. De bevolking van de Sahel is etnisch divers. Op basis van lange (stam)geschiedenissen houden verschillende groepen zich bezig met verschillende werkzaamheden. Islamitische groepen zoals de Fula houden zich bezig met veehouderij terwijl de overwegend christelijke bevolking zich op landbouw richt. Het groeiend aantal mensen en het onvoorspelbare weer verhogen de competitie om schaarser wordende grond en producten. Economische strijd valt gedeeltelijk samen met etnische scheidslijnen, waardoor conflicten tussen bijvoorbeeld boeren en veehouders uitmonden in grotere conflicten tussen bevolkingsgroepen. Tegelijkertijd steken milities de kop op, bijvoorbeeld omdat mensen zich tegen de dreiging van anderen willen beschermen, vanuit geloofsovertuigingen, of beperkte alternatieven voor levensonderhoud. Door groeiende instabiliteit onder de bevolking komen overheden onder druk te staan. Soms keert de overheid zich tegen de eigen bevolking – op basis van dezelfde etnische scheidslijnen – of slaagt deze er niet in de situatie te stabiliseren. In regio's waar overheidscontrole afneemt of al niet aanwezig was, meestal in grensgebieden, komen vluchtelingenstromen op gang die voor onrust en geweld in naastgelegen landen zorgen. Zo ontstaat er een *spillover* effect. De Sahel wordt daarom ook wel gezien als een 'boog van instabiliteit' (geciteerd van NAVO 2020, 2 [14]). Als reactie op deze regio-brede onrust zijn er meerdere Westerse, Afrikaanse, en multilaterale missies opgezet om landen in de Sahel te stabiliseren (zoals MINUSMA). Na een periode van relatieve rust zijn diverse landen in de regio sinds 2020 weer teruggesleden in chaos.

Dit biedt een kans voor Russische interventies. Ontevreden met de resultaten van Westerse interventies en kampend met toenemende problemen, keren landen zich tot andere internationale partners. Als zodanig kan het Kremlin zijn invloedssfeer uitbreiden. Wagner draagt hieraan bij door op drie manieren in Afrikaanse landen te opereren [15]. Deze drie soorten activiteiten ondersteunen elkaar en noemen we hier een 'strategische drietand'. De strategische drietand van Wagner bestaat uit de inzet van desinformatie op sociale en traditionele media, bijvoorbeeld door de IRA. Deze desinformatie speelt in op antiwesterse sentimenten van de lokale bevolking en presenteert Rusland of Wagner tegelijkertijd als een valide alternatief. Eenmaal in contact met lokale overheden biedt Wagner de nodige militaire mankracht en wapens, waarbij het – omdat het om een onofficiële actor gaat – zich minder bekommert om internationaal (humanitair) recht. Dit is opnieuw gunstig voor lokale overheden, wanneer deze door sancties geen toegang hebben tot internationale of Westerse hulp of zich trachten te distantiëren van Westerse partners – bijvoorbeeld in het geval van een staatsgreep. Wanneer er sterke militaire relaties met lokale overheden zijn opgebouwd, wordt er een afhankelijkheidspositie gecreëerd waardoor Wagner haar activiteiten verder kan uitbreiden op economisch en cultureel vlak – ten bate van de eigen herfinanciering en geopolitieke doelstellingen van het Kremlin.

De Wagner Groep: hebben Russische PMC's een toekomst?

In het kader van de genoemde analyse over toegang tot onofficiële middelen achten wij het onwaarschijnlijk dat Russische PMC's op de korte termijn zullen worden afgeschaft. Hoewel de muiterij van Wagner het Kremlin harde lessen heeft geleerd en de binnenlandse stabiliteit onder druk zette, lijken PMC's een waardevolle optie te blijven voor zover ze in het gareel gehouden kunnen worden. De privatisering van het Russische veiligheidsapparaat kwam op in de nasleep van de Koude Oorlog, toen de oude Sovjet-economie dit niet langer zelf kon dragen. In een nieuwe internationale context bieden

PMC's het Kremlin een unieke kans om de invloedssfeer uit te breiden zonder de beperkingen, kosten, en risico's van officiële economische, diplomatieke, en militaire missies. Het feit dat Wagner na de dood van Oetkin en Prigozjin niet werd opgeheven maar juist actief werd ingelijfd bij het Ministerie van Defensie lijkt deze gedachtegang te bevestigen. Bovendien moet de inzet van andere, nieuwe PMC's door (gedeeltelijke) staatsbedrijven zoals Gazprom ook niet onopgemerkt blijven [16].

De Sahel. Afbeelding: Wikimedia Commons, Peter Fitzgerald, aanpassingen door LtPowers

PMC's bieden het Kremlin een unieke kans om de invloedssfeer uit te breiden

Eindnoten

- [1] <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1502>
- [2] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L:2023:059I:FULL>
- [3] Russia's Corporate Soldiers: The Global Expansion of Russia's Private Military Companies, Set G. Jones, Catrina Dooxsee, Brian Katz, Eric McQueen and Joe Moye, CSIS report, July 2021
- [4] <https://alleysonwagner.org/2023/04/20/libya-wagner-groups-logistics-platform/>
- [5] Russia's Strategy in the Central African Republic, Samuel Ramani, RUSI, 12 February 2021
- [6] https://mid.ru/en/foreign_policy/news/1577177/
- [7] <https://www.state.gov/disarming-disinformation/yevgeniy-Prigozjins-africa-wide-disinformation-campaign/>
- [8] Russian Analytic Digest, No 290, 22 December 2022
- [9] <https://www.reuters.com/world/europe/russias-Prigozjin-admits-links-what-us-says-was-election-meddling-troll-farm-2023-02-14/>
- [10] Putin admits Kremlin gave Wagner nearly \$1 billion in the past year, Nicolas Camut, Politico, 27 June 2023
- [11] <https://semmasem.org/news/2023/03/10/the-russian-government-has-refused-to-legalize-private-military-companies>
- [12] <https://www.ft.com/content/79705c11-74ff-44f7-86b5-650d6d0a8cdb>
- [13] Russia's Military and Security Privatization, Christopher R. Spearin, The US Army War College Quarterly: Parameters, Volume 48, Number 2 Parameters Summer 2018
- [14] Development and Security Challenges in the Sahel Region, Ahmet Berat Çonkar, NATO Parliamentary Assembly, Mediterranean and Middle East Special Group, December 2020
- [15] The Wagner Group's Playbook in Africa: Mali, Raphael Parens, Foreign Policy Research Institute, Maart 2022
- [16] <https://time.com/6254708/gazprom-private-military-wagner-group-russia/>